

L'HOSPITAL DE CASSÀ DE LA SELVA, Gerard Buxeda, 2014, Pròleg de Miquel Borrell

Pròleg

Hospital de Pobres era el nom que rebia la institució encarregada d'ajudar als desvalguts. Cal doncs, per començar, presentar una fotografia de la societat marginal de l'Antic Règim, la que usava abastament els hospitals. El treball era (i és) la font bàsica de subsistència per a la majoria de la població; pobre seria, doncs, el que no tenia feina. Tanmateix tenir feina no implicava guanyar el suficient per alimentar tota la família, de forma que molt sovint i més en les classes no especialitzades, el treball no permetia sortir de la pobresa; de jornals que servissin per guanyar-se la vida n'hi havia pocs. Més acuradament es pot definir el pobre, ara i abans, com el que no té reserves per subsistir, aquell qui amb el seu treball només pot viure el dia a dia, sense possibilitat de crear un excedent per a les necessitats vitals en època de crisi.

Pobre estructural seria aquella persona que per un impediment de la pròpia naturalesa (un nen petit, un ancià, un cec o coix, un debilitat psíquicament,...) no podia usar cap mitjà de supervivència.

Pobre conjuntural seria el que, o bé no tenia feina o bé, tot i tenir-ne, no arribava als límits necessaris per subsistir degut a un excés de fills o per deutes. Una guerra, una mala collita, una fam o una epidèmia, abocava a la pobresa tot un important conjunt de població que es mantenia flotant en els límits entre la supervivència i la misèria, en una línia trencadissa degut a la impossibilitat d'acumular excedent per superar les constants crisis: eren els " pauperisables.

Pobre professional seria el que feia de la caritat pública el seu "modus vivendi": els ganduls i vagabunds que no volien treballar, un grup indefinit i virolat de persones que consideraven més profitós viure de la caritat pública que no treballar per acabar, un moment o altre, sense res propi i abocat també al mateix camí de la pobresa i la misèria.

A Catalunya, una bona part d'aquests pobres professionals seran coneguts amb el nom de "murrís", masses desarelades i organitzades que voltaven d'un lloc a l'altre vivint de la caritat pública i forçant a voltes, amb la sola amenaça de la seva presència, aquesta caritat.

Estructural, conjuntural o professional el pobre podia subsistir essent pidolaire, vergonyant o indigent. El pidolaire era el que demanava a un altre, essent vertader (cec,

esguerrat, orfe, ancià) o fals (desvagat, rodamón, murri). El vergonyant era aquell capacitat per treballar però que s'havia arruïnat per deutes, manca de feina, i la seva honra no li permetia pidolar, actuar públicament: era un pobre passiu que vivia, tancat a casa seva, dels ajuts dels veïns, ajuntament, obres socials. L'indigent era sens dubte el grup més nombrós i corresponia a tots aquells que, treballant, vivien molt justament, de forma que qualsevol entrebanc els llençava a viure de l'olla pública, de la caritat o dels serveis socials.

Computades les classes de pobres, caldria veure les causes de la pobresa. Deixarem de banda la idea de les classes benestants que si hi havia pobresa era per ganduleria i manca de previsió de les classes populars. Els estudis actuals classifiquen en quatre grups les causes de la pobresa. En primer lloc, el cicle demogràfic: quan hi havia o hi ha un increment de l'espai familiar degut als naixements, els nounats empobrien l'economia familiar, no només per ser una boca més a alimentar sinó perquè la mare havia de deixar de treballar o bé pagar una dida. Molts expòsits sortien d'aquest grup. Per l'altre costat, l'existència d'avis incapacitats per treballar també incrementava negativament els límits de subsistència d'aquest espai familiar

En segon lloc, les periòdiques crisis de subsistència i de consum, lligades a les males collites. Si per un costat afectava directament el pagès productor, per l'altre els increments de preus destrossaven el ja de per si escàs estalvi i no hi havia demanda, arruïnant els artesans i de rebot el treball casolà manufacturer de les dones. En tercer lloc, les guerres i les seves conseqüències (destrossa d'infraestructures, deutes). Finalment, causes individuals diverses com una malaltia, una minusvalua, la mort d'un membre de la família, capgiraven sobtadament el pressupost familiar abocant a la pobresa primer i a la indigència més tard tots els seus membres.

La solució que aportà la societat de l'Antic Règim a la pobresa fou la caritat. El cristianisme identificava al pobre amb Crist, de forma que la riquesa podia arribar a ser perillosa: no convenia ser avariçós, voler més del necessari, cobrar interessos. Però el creixement del comerç i de les ciutats a partir de finals del segle XIII féu que els mercaders medievals, per "purgar les penes i pecats" dels seus negocis, fins a cert punt il·legals segons l'església, aportessin capitals que serviren perquè sorgissin a tot Europa multitud d'almoines per tal de repartir pa als pobres determinats dies a la setmana, causes pies per a casar donzelles pobres, llegats que oferien pa determinats dies a l'any a les portes de la casa del fundador o de l'ermita del poble, altres unes quantitats per a

vestir pobres de cara a l'hivern. A totes aquestes dotacions, institucionalitzades, s'hi afegien les almoines i dons dels particulars per complir amb el deure de la caritat cristiana, deure que s'acostumava fer a les portes de l'església, davant tothom, ja que no hi ha dubte que la caritat significava també demostrar un status social determinat.

Així s'ha d'entendre tota la doctrina social de l'església que considerava el pobre no com un destorb sinó com un element més del teixit social. L'església volia preservar el pobre com una eina per salvar al ric, com un intermediari entre Déu i el ric. La caritat, l'almoina no era res més que una restitució que es feia seguint els designis divins. De tota aquesta doctrina sorgí el concepte del ric que necessitava al pobre per a salvar-se: era el ric que es convertia en deutor del pobre, ja que aquest li oferia uns béns espirituals que no podria aconseguir el ric de cap altra manera.

Així, si el concepte cristià de la caritat serví per alleugerir les penalitats materials dels pobres, també serví per tancar les vertaderes causes de la pobresa. Si ser pobre o ric era un problema teològic i no social o econòmic, era de lògica que fos l'església i no la societat civil qui s'encarregués de la caritat i de la pobresa: es considerava la caritat i la misèria patrimoni de l'Església, rebutjant el concepte de justícia social que implicaria un canvi profund en les estructures socio-econòmiques. El pobre, el rodamón i l'orfe no eren un producte de les desigualtats socials ni molt menys de les desigualtats econòmiques, sinó que es convertien en un element més de la litúrgia eclesiàstica. La marginació es convertia en una característica religiosa, en un problema intrínsec de la religió, sense cap mena de relació amb el món extern, deslligada del teixit social. A nivell pràctic, la caritat significà la creació d'unes institucions per resoldre els problemes materials de la pobresa: foren les almoines del pa, les almoines del vestuari, el maridatge de donzelles i els hospitals.

Les almoines del Pa consistien en el repartiment de pa cuit determinats dies l'any. El fundador acostumava posar, en el seu testament, tres aspectes bàsics: els dies que s'havia de repartir, la quantitat i finançament del que s'havia de repartir i l'administrador de la causa pia. L'aportació podia consistir en una quantitat en diner o en espècie. Si era en diner, es col·locava en censos i s'invertien els rèdits anuals en la compra de blat per convertir-lo en pa. Altres voltes, el fundador no aportava cap quantitat fixa i es limitava a especificar una quantitat determinada en blat que els seus hereus havien de comprar cada any per repartir entre els assistents.

Les almoines del vestuari cobrien l'altra necessitat bàsica dels humans: el vestir. Ara bé, així com les almoines del pa tenien un caràcter general i tothom podia participar-hi, les almoines del vestuari no es donaven indiscriminadament a tothom determinat dia a l'any, sinó que eren unes llistes tancades fetes pels administradors de la causa pia per repartir una certa quantitat anual entre un nombre concret de pobres locals.

El maridatge de donzelles eren causes pies instituïdes per dotar donzelles pobres de la població i així maridar-les amb més facilitat. Els administradors de la causa pia, que normalment eren els propis jurats o cònsols de l'ajuntament, el rector de la parròquia o l'abat del monestir, feien un llistat de les noies pobres necessitades en edat de casar-se. Un cop fetes les llistes, un dia assenyalat pel fundador, o bé el Ninou (Cap d'any), es feien uns rodolins amb el nom de cada noia casadera triada i davant notari, una mà innocent treia, per ordre, els noms de les premiades, segons el nombre de dots que estaven instituïts en la fundació: a voltes se n'elegia una, altres dues o tres o quatre que es repartien els diners de la causa pia.

Finalment, la institució que més ha perdurat i estès per ajudar als pobres han estat els hospitals. Hospital deriva del llatí *hospes/hospitis* (foraster, hoste o viatger) i d'aquest mot deriven l'adjectiu *hospitalis*, que significa hospitalari, i el mot *hospitium*, hospitalitat. Els romans anomenaven *cubiculum hospitale* a l'habitació dels hostes i *hospitalia* al conjunt de drets i deures de l'hospitalitat

Entenem per hospital la casa on es recullen malalts pobres i pelegrins per un temps determinat, el just per solucionar-li el problema: estada i refugi al segon, guariment al primer. Els orígens dels hospitals medievals cal buscar-los en les cases de recollida gregues (iatreia) o romanes (valetudinaria, una mena d'infermeria que tenien totes les cases riques i on vivien, exempts de servei, els esclaus malalts o impeditos). A partir del segle IV apareixen els xenodochia, lloc d'acolliment de pelegrins i els nosocomia, espais habilitats per als malalts. Els monestirs foren els màxims exponents d'aquesta "hospitalitat" envers al desvalgut i construïren edificis annexos per a hostatjar pelegrins i malalts (Amer, Banyoles, Sant Pere de Rodes). Més endavant, al costat de les catedrals o esglésies de pobles importants i ben situats, també es construïren i habilitaren espais usats com a hospitals, que tot sovint rebien el nom d'*hospitium*

El naixement de la xarxa hospitalària gironina s'ha d'emmarcar en un procés generalitzat de fundació d'hospitals a tota l'Europa de la Baixa Edat Mitjana, degut a una forta pressió sobre la ciutat dels excedents rurals que crearà situacions de pobresa i misèria en contrapartida a la creixent riquesa d'una elit ciutadana, dedicada bàsicament

al naixent comerç. Per salvar la seva ànima per un costat i evitar aldarulls ciutadans per l'altre, aquesta elit invertirà una part dels seus guanys en la fundació dels hospitals. D'aquesta manera, els hospitals es convertiren en centres assistencials (orfes, malalts, pelegrins) que canalitzaren la devoció i fervor caritatiu de l'època (donacions, caritats, causes pies), actuant com a centres de finances (censals, arrendaments) per augmentar i/o mantenir el seu patrimoni.

Una forma peculiar d'hospital medieval, molt abundant a tot Europa, eren les leproseries o cases de Sant Llätzer; al segle XIII n'hi havia unes 20.000 a tot Europa. En aquestes cases o hospitals, que subsistien gràcies a la caritat pública, es mantenia aïllats els malalts de lepra, una malaltia que als Països Catalans va arribar a ser endèmica,

Al llarg de la Baixa Edat Mitjana proliferaren els hospitals a les contrades gironines. El 995 ja consta un alberg de pelegrins a Girona, prop del palau episcopal. El 1154 se cita l'hospici de Peralada; es coneix l'existència de l'hospital de Crespià l'any 1208; el de Besalú és citat el 1216; el de Sant Jaume d'Olot anterior al 1310, el de Figueres l'any 1313 o el de Cadaqués el 1339 entre molts d'altres. A l'hospital de Sant Feliu de Guíxols, existent abans de l'any 1300, en el primer document conservat de l'any 1373 ja es demanen almoines per poder atendre "*als orfes, pelegrins, malalts, naufrags i dèbils..*" L'estructura arquitectònica d'aquests edificis era bastant elemental i, tot sovint, es tractava d'una senzilla habitació annexa a l'església, a la rectoria, o a l'edifici de l'almoina del pa.

Aquests hospitals tenien una doble funció: la primera, resoldre les necessitats dels pobres malalts del mateix poble, persones que vivien soles, amb problemes econòmics normalment "*pobres malalts o per sans desvalguts...*" i que trobaven així un refugi per guarir-se o per morir més dignament: o bé "*...en alivio de los que a falta de medios con que tratarse en sus casas, se ven forzados a pasar a la del hospital para curar sus dolencias y males que les oprimen.*" com consignaven a Figueres encara l'any 1803. Per aquest motiu l'hospital ha estat considerat, fins fa poc, un lloc a evitar, ja que només els pobres hi anaven a raure; la gent benestant pagava el metge perquè el visités a casa seva. Anar a l'hospital o guarir-se a casa era doncs, la línia que separava tot sovint l'estatus social en una localitat. Per la segona funció, aquests hospitals medievals es convertiren en els anomenats "hospitals de pas", centres receptors per un dia del pelegrí, del malalt o de l'expòsit que portaven a Girona, a qui alimentaven, escalfaven i ajudaven fins que l'endemà l'hospitaler, si l'hospital era prou important, o bé el justícia o el pagès

en altres casos, agafava el relleu i els traslladava al proper poble per acostar-lo a l'hospital de Santa Caterina de Girona.

En aquest llibre escrit per l'historiador Gerard Buxeda veurem els canvis en l'hospital de pobres de Cassà de la Selva, el seu estudi implica l'estudi de les mentalitats, de la seva evolució, l'hospital de Cassà forma part de la història de Cassà i en Gerard Buxeda ens fa passar, entre xifres, noms d'administradors, propietats i censals, del concepte de caritat propi de l'Antic Règim, al de Beneficència característic de l'estat liberal del segle XIX i bona part del XX per arribar al concepte de Solidaritat propi de la nostra societat democràtica.

Miquel Borrell i Sabater, doctor en Història Moderna